

Психолого-педагогічне маніпулювання в навчальних закладах

Оксенюк Є. С.

Анотація. У статті розглянуто та проаналізовано зміст поняття психолого-педагогічного маніпулювання згідно з поглядами різних науковців. Висвітлено поняття психологічного впливу. З'ясовано, який вид взаємодії існує між учнем і педагогом. Визначено та коротко охарактеризовано різні види маніпуляції. З'ясовано ознаки, що притаманні маніпуляції як процесу психологічного впливу. Досліджено процес психолого-педагогічної маніпуляції в навчальних закладах. Визначено рівень обізнаності досліджуваних у питанні маніпулятивного процесу.

Ключові слова: маніпулювання, психологічний вплив, маніпулятивні прийоми, педагогічний вплив.

Постановка проблеми. Процес маніпуляції досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, набуваючи все більшої актуальності з кожним роком. Річ у тім, що явище психолого-педагогічної маніпуляції наразі можна спостерігати в усіх сферах нашого життя, зокрема — у навчально-виховному процесі. Педагоги здійснюють психологічний тиск на учнів і студентів, що негативно впливає на становлення особистості на різних етапах її розвитку. Тому зазначена тема є досить важливою та необхідною для вивчення.

Мета роботи полягає в аналізі поняття психолого-педагогічного маніпулювання та виокремленні ознак, притаманних маніпуляціям в освітньому середовищі.

Аналіз наукових досліджень і публікацій з теми. Наразі явище педагогічного маніпулювання не є поодиноким. Маніпуляція як засіб психологічного впливу стала звичною, повсякденною складовою нашого життя [2], тому аналізований феномен перебуває у сфері наукового зацікавлення. До проблеми виявлення макіавеллізму (маніпуляції) звертаються М. Р. Битянова [1], М. Литвинчук [2], В. Сидоренко [3], Е. Шостром [5] та інші дослідники. Нині не існує єдиного погляду щодо визначення досліджуваного поняття. Як зазначає М. Р. Битянова, «маніпуляція — не що інше, як поширена форма міжособистісної комунікації, яка передбачає вплив на партнера

по спілкуванню, з метою досягнення своїх прихованих намірів; за маніпулятивним спілкуванням ставиться також мета домогтися контролю над поведінкою та думками іншої людини; партнер не інформується про справжні цілі спілкування; вони або просто ховаються від нього, або підміняються іншими» [1].

Ч. Р. Міллс розглядає маніпуляцію, як теорію влади, що стоїть поряд з такими формами, як насилля та авторитет. При цьому в процесі маніпулювання люди, які є жертвами маніпуляцій, нічого не знають про механізм її дії [4].

Загалом можна констатувати, що в основі всіх маніпуляцій лежить психологічний вплив на іншу людину. Але, якщо доросла людина може чинити опір маніпулюванню, то дитина — ні. Найлегше маніпулювати саме дітьми, що надалі може спричинити деструктивні процеси дитячого розвитку.

У педагогічній діяльності поширення маніпуляцій відбувається через те, що цей процес підвищує результативність діяльності педагогів. О. В. Сидоренко вважає, що люди маніпулюють саме через власну слабкість, оскільки втратили надію досягти мети прямими методами [3]. А отже, коли педагоги не можуть знайти метод для полегшення процесу навчання, то вдаються до крайнощів — маніпуляції.

О. В. Сидоренко в системі взаємовідносин «учитель-учень» розрізняє два види педагогічного спілкування: реальне та маніпулятивне. Реальне педагогічне спілкування схематично можна описати такою формулою: «суб'єкт-учитель, суб'єкт-учень». Це означає, що обидві сторони будують взаємовідносини так, щоб враховувати психологічні особливості один одного, а саме: інтереси, мотиви, цілі, бажання, темперамент, здібності. На жаль, в учбових закладах частіше ми спостерігаємо другий, маніпулятивний різновид спілкування в системі «учитель-учень». У такому випадку педагог є суб'єктом маніпуляції, а не спілкування, а учень, у свою чергу, — саме об'єктом цього зв'язку. Другий вид педагогічного спілкування є неприпустимим, тому що відсутня взаємодія, а отже, під час такого спілкування існує лише односторонній вплив. Типовою є ситуація, коли педагог прагне реалізувати власну мету й тому, користуючись своїм «службовим положенням», починає експлуатувати учнів, погрожуючи оцінками, батьками тощо [3].

У дослідженнях Е. Шострома прослідковуємо таку типологію маніпуляцій:

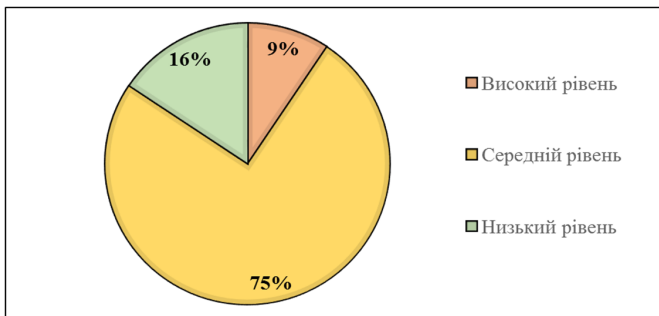
- *активна* — маніпулятор намагається керувати іншими за допомогою активних методів маніпуляції;

- *пасивна* — маніпулятору допомагає його пасивність, яку він використовує, щоб інші все робили за нього;
- *змагальна* — маніпулятор вбачає у всьому змагання, турніри, їх девіз: «Перемогти, чого б це не коштувало» [5].

З неабиякою впевненістю можна сказати, що маніпулятивний процес педагогів належить передусім саме до першого, активного типу, для якого характерне використання великої кількості активних методів, серед яких виділяємо такі, як: система наклепів, система улюбленців, приниження, оцінка як покарання, недоречні порівняння тощо. Усі зазначені вище прийоми маніпуляції мають негативний вплив на тих, хто здобуває освіту, оскільки маніпулятивні дії пригнічують морально-психічний стан учнів. Школярі, а іноді й студенти, замикаються в собі і, як результат, припиняють довіряти дорослим.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для перевірки опрацьованого матеріалу на практиці ми провели власне дослідження. Як психодіагностичний інструментарій нами був використаний тест Крісті та Гейс, що визначає рівень вираженості макіавеллізму, тобто рівень схильності до маніпулювання іншими людьми. Вибірку склали 32 студенти Криворізького державного педагогічного університету — майбутні педагоги.

Аналіз результатів дослідження (див. рис. 1) засвідчує, що, на жаль, серед респондентів не було жодної особи, яка б виявила дуже низький рівень схильності до маніпуляції.

Рис. 1. Результати тесту Крісті та Гейс

Більшість студентів вибіркової сукупності (75%) продемонстрували середній результат, а отже, майбутні педагоги, як ніхто інший, схильні

до маніпулювання. Варто зазначити, що ця схильність може зростати або знижуватись впродовж років.

Також проведено опитування серед студентів, метою якого було визначення рівня обізнаності в такому виді психологічного впливу як маніпулювання. Так, на питання «Чи помічали Ви процес маніпулювання під час навчального процесу?» отримали такий результат: 60% усіх опитаних помічали процес маніпулювання в закладах освіти, 30% — не помічали і всього 9% не змогли дати точну відповідь, тобто не пам'ятають випадків неприхованого маніпулювання в освітньому процесі.

Крім того, ми запитали у студентів, які види маніпуляцій вони знають, чи знають як чинити опір процесу маніпуляції з боку інших. Такі запитання дали нам змогу визначити рівень обізнаності в проблемному полі маніпуляції. Так, лише 9% дійсно виявили високий рівень своєї освіченості. Опитувані згадували про такі види маніпуляція, як переконування, навіювання, спонукання до наслідування тощо. Більшість респондентів акцентували на ігноруванні як одному з методів опору процесу маніпуляції. Це й не дивно, тому що саме ігнорування — найпоширеніший засіб проти маніпуляторів. За результатами опитування більша частина респондентів (88%) не змогла відповісти на зазначені питання. Решта (9%) доклала багато зусиль для того, щоб відповісти.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Виконане нами дослідження засвідчило, що студенти закладу вищої освіти, майбутні педагоги, уже мають виражений рівень схильності до маніпулювання, який, звісно, буде пізніше використано в педагогічній діяльності. Разом з тим, люди, які раніше навчались в школі, а зараз — в університеті, майже нічого не знають про процес маніпуляції. Вони практикують маніпулятивні техніки несвідомо, інтуїтивно, реалізуючи, тобто наслідуючи, засвоєний раніше досвід. У який спосіб можна запобігти або знизити рівень маніпулювання, ми прагнемо дослідити в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Битянова М. Р. *Социальная психология: наука, практика и образ мыслей* : учеб. пособ. Москва : Эксмо-Пресс, 2010. 576 с.
2. Литвинчук О. М. Маніпуляції як вид психологічного впливу в педагогічному спілкуванні. *Науковий вісник. Серія психологічна*:

Видавництво Львівського державного університету внутрішніх справ, 2009, 1. С. 1–10.

3. Сидоренко Е. В. *Тренинг влияния и противостояние влиянию*. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 256 с.
4. Миллис Ч. Р. *Социологическое воображение*; пер. с англ. Москва : NOTA BENE, 2011. 264 с.
5. Шостром Э. *Человек-манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации*; пер. с англ. Москва : Издательство Института Психотерапии, 2004. 192 с.

References

1. Bityanova, M. R. (2010). *Social'naya psichologiya: nauka, praktika i obraz myslej* : учебное пособие [Social psychology: science, practice and way of thinking]. Moskva : Eksmo-Press. 576 s. [in Russian]
2. Litvinchuk, O. M. (2009). Manipulyacii yak vid psihologichnogo vplivu v pedagogichnomu spilkuvanni [Manipulation as a type of psychological influence in pedagogical communication]. *Naukoviy visnik. Seriya psihologichna*: Vidavnistvo L'vivs'kogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav, 1. S. 1–10. [in Ukraine]
3. Sidorenko, E. V. (2002). *Trening vliyaniya i protivostoyanie vliyaniyu* [Influence training and resistance to influence]. Sankt-Peterburg : Rech. 256 s. [in Russian]
4. Mills, Ch. R. (2011). *Sociologicheskoe voobrazhenie* [Sociological imagination]; per. s angl. Moskva : NOTA BENE. 264 s. [in Russian]
5. Shostrom, E. (2004). *Chelovek-manipulyator. Vnutrennee puteshestvie ot manipulyacii k aktualizacii* [Man is a manipulator. The inner journey from manipulation to actualization]; per. s angl. Moskva : Izdatel'stvo Instituta Psihoterapii. 192 s. [in Russian]

Оксенюк Е. С.

Психолого-педагогическое манипулирование в учебных заведениях

Аннотация. В статье рассмотрена и проанализирована суть понятия психолого-педагогического манипулирования, исходя из

взглядов разных ученых. Рассмотрено понятие психологического влияния. Выяснено, какой вид взаимодействия существует между учащимися и педагогом. Определены и кратко охарактеризованы различные виды манипуляций. Выяснены признаки, которые свойственны манипуляции как процессу психологического влияния. Исследован процесс психолого-педагогической манипуляции в учебных заведениях. Определен уровень осведомленности испытуемых в вопросе манипулятивного процесса.

Ключевые слова: манипуляция, психологическое влияние, манипулятивные приемы, педагогическое влияние.

Oksenyuk Y. S.

Psychological and pedagogical manipulation in educational

Abstract. In the article the content of the concept of psychological and pedagogical manipulation according to the views of various scientists is considered and analyzed. Also, the concept of psychological influence is covered. It was found out what kind of interaction there is between the student and the teacher. Different types of manipulations are identified and briefly characterized. The relevance or its absence in the use of different types of manipulation in the pedagogical process is analyzed. The process of psychological and pedagogical manipulation in educational institutions is studied. The level of awareness of the subjects in the issue of manipulative process is determined.

Keywords: manipulation, psychological influence, manipulative techniques, pedagogical influence.

Оксенюк Єлизавета Сергіївна,

факультет іноземних мов

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

lizaoksenjuk@gmail.com

Науковий керівник:

Макаренко Наталя Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна